

Chronicle

Profesor Teresa Skubalanka (1928–2016). O Pierwszej Damie Polskiej Stylistyki

MARIA WOJTAK
(Lublin)

Pod koniec lata 2016 r. przyszło nam – uczniom i przyjaciółom Teresy Skubalanki – pożegnać z żalem naszą Profesor, osobę mądrą, dystygowaną, kobietę elegancką i piękną, pozornie surową i wymagającą, ale dla uczniów zawsze życzliwą, ciepłą i niepozbawioną poczucia humoru.

Urodziła się 18 czerwca 1928 r. w Łodzi. Szkołę średnią ukończyła we Włocławku. Studiowała filologię polską na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Magisterium uzyskała na Uniwersytecie Wrocławskim, stopień doktora – w 1960 r. także na Uniwersytecie Wrocławskim, a stopień doktora habilitowanego – w 1966 r. na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika. W 1974 r. otrzymała tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1986 r. – tytuł profesora zwyczajnego.

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie stały się dla Teresy Skubalanki miejscami aktywności zawodowej – naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej. W latach 1975–1978 Uczona pracowała także w Instytucie Badań Literackich w Warszawie, pełniąc funkcję dyrektora jednostki.

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej był najbliższy Jej sercu, gdyż stanowił szkołę wyższą, której Profesor poświęciła większość życia zawodowego.

Pracowała na UMCS w latach 1967–2001. Tu rozwinęła swą aktywność organizacyjną, pełniąc funkcje kierownika Zakładu Języka Polskiego i dyrektora Instytutu Filologii Polskiej. Poloniści z UMCS zawdzięczają Profesor Skubalance wiele. To dzięki Jej staraniom i organizacyjnym talentom filologia polska zyskała rangę liczącego się (nie tylko w kraju) ośrodka naukowego i dydaktycznego. Pracując w Instytucie Filologii Polskiej UMCS, Profesor Skubalanka wykształciła około 400 magistrów i kilkunastu doktorów, z których większość to dziś profesorowie tytularni. UMCS zawdzięcza Uczonej stworzenie i szkoły, i środowiska naukowego, skupiającego badaczy różnych specjalności, którzy nie tylko tworzą samodzielnie cieszące się uznaniem koncepcje teoretyczne, ale także stają się mistrzami dla kolejnych pokoleń adeptów nauki.

Była wielokrotnie nagradzana i odznaczana, m.in.: Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Komisji Edukacji Narodowej oraz nagrodami Ministra Szkolnictwa Wyższego i JM Rektora UMCS. W 2002 r. otrzymała tytuł doktora *honoris causa* Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Życiowe dzieło Profesor Skubalanki to opracowania naukowe o niezbywalnej wartości poznawczej. Uczona potrafiła twórczo przekraczać granice dyscyplin w czasach, gdy interdyscyplinarność nie była jeszcze w modzie. Wiele Jej prac ma do dziś wartość opracowań pionierskich, gdyż otwierały drogę różnym nurtom językoznawczym, z wielkim powodzeniem rozwijanym nie tylko przez uczniów i współpracowników z UMCS.

Profesor Skubalanka nie tylko bowiem nie zamykała swych zainteresowań badawczych w obrębie jednej subdyscypliny czy szkoły, lecz także inspirowała i współtworzyła wielowątkowe dociekania, obejmujące całe spektrum językoznawczej problematyki, a więc badania z zakresu stylistyki, semantyki, pragmatyki, socjolingwistyki, dialektologii, historii języka czy gramatyki¹.

Domeną Jej naukowej działalności była jednak stylistyka². Wśród książek poświęconych problematyce stylistycznej znajdują się: *Neologizmy w polskiej poezji romantycznej* (1962); *Słownictwo poezji miłosnej Słowackiego na tle tra-*

¹ Zob.: A. M. Lewicki, *Portret naukowy Profesor Teresy Skubalanki*, Annales UMCS, Sectio FF, Philologiae, vol. VI, Lublin 1988, s. 9; M. Wojtak, *Szkic do portretu naukowego Profesor Teresy Skubalanki*, „Stylistyka” 2008, t. 17, s. 361–371; H. Pelc, M. Wojtak, *Profesor Teresa Skubalanka – Uczona i Mistrzyni*, „Wiadomości Uniwersyteckie” 2016, nr 7, s. 24–26.

² Zob.: M. Wojtak, *op. cit.*; teźże, *Stylistyka w ujęciu lingwistów z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. – Słowa. Style. Metody*, red. H. Pelcowa, M. Wojtak, Lublin 2012, s. 261–278.

dycji (1966); *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje* (1984); *Stylistyczna akomodacja systemu gramatycznego* (1988); *Wprowadzenie do gramatyki stylistycznej języka polskiego* (1991); *O stylu poetyckim i innych stylach języka. Studia i szkice* (1995); *Mickiewicz, Słowacki, Norwid. Studia nad językiem i stylem* (1997); *Podstawy analizy stylistycznej. Rozważania o metodzie* (2001); *Język poezji Czesława Miłosza* (2006); *Sztuka poetycka Czesława Miłosza* (2007); *Herbert, Szymborska, Różewicz: studia stylistyczne* (2007); *Rymy niepoetyckie, czyli poezja, która nie jest poezją* (2010); *Wiersze na dobranoc: antologia i komentarze stylistyczne* (2011); *Polska liryka patriotyczno-obywatelska. Studium stylu* (2012).

Problematyka stylistyczna jest obecna w dorobku naukowym Teresy Skubalanki od początku. Zawsze też, co uznać trzeba za rys charakterystyczny Jej osobowości, łączy się z dyscyplinami pokrewnymi po to, aby ich dokonania twórczo przetransponować i wyznaczyć nowe konteksty interpretacyjne dla rozpatrywanych zagadnień stylistycznych. Z jednej strony dorobek Uczzonej charakteryzuje metodologiczna konsekwencja i wyostrzona świadomość złożoności podejmowanej problematyki, z drugiej zaś – ewolucja poglądów, związana z wytyczaniem nowych obszarów badawczych, programowaniem (czy też inspirowaniem) badań i poszukiwaniem najlepszych metodologicznych rozwiązań.

Dorobek naukowy Uczzonej funkcjonuje w ramach stylistyki językoznawczej ujmowanej jako dyscyplina autonomiczna (część stylistyki ogólnej), różniącą się od stylistyki literaturoznawczej przede wszystkim kategoriami opisu, zakresem badań i ich perspektywami. Wkład Teresy Skubalanki w rozwój dyscypliny jest ogromny, gdyż Jej koncepcje mieszczą się w ramach: (1) stylistyki teoretycznej (rozważania nad pojęciami kluczowymi dla dyscypliny i innymi kwestiami metodologicznymi); (2) stylistyki historycznej, w ramach której opracowała jedyną w polskiej literaturze syntezę; (3) stylistyki funkcjonalnej, gdyż Teresa Skubalanka wypowiadała się w kwestiach typologii stylowych odmian języka, a także dokonała charakterystyki najważniejszych stylistycznych odmian polszczyzny: stylu artystycznego, potocznego i retorycznego; (4) stylistyki praktycznej.

Spojrzenie na dorobek stanowiący już zamkniętą kartę pozwala wyodrębnić w naukowej spuściźnie Uczzonej następujące rysy charakterystyczne: (1) podmiotowy charakter wywodów, budowanie własnych zrębów teorii, indywidualną interpretację najważniejszych pojęć, oryginalne zbiory kategorii interpretacyjnych, reinterpretację kluczowych pojęć i terminów dyscypliny; (2) łączenie

założeń teoretycznych z bogatą i wzorcowo wręcz prowadzoną praktyką analityczną; (3) szeroki zakres podejmowanych zagadnień i wybór zjawisk najważniejszych dla dyscypliny: definicja *stylu*, poszukiwanie metod i kategorii jego opisu, stylistyczna dyferencjacja współczesnej polszczyzny, charakterystyka stylu artystycznego w perspektywie historycznej (w przekrojach epok, nurtów i indywidualności twórczych); (4) bogaty i znaczący dorobek w postaci opracowań monograficznych, w formie rozpraw i publikacji o charakterze podręcznikowym (czy encyklopedycznym)³.

Budując i modyfikując koncepcje *stylu*, Uczona włączała się twórczo w dyskusję nad tym niełatwym zagadnieniem (zwłaszcza w latach 70. i 80. ubiegłego wieku). Stale przy tym mówiła własnym głosem, nie powielając znanych koncepcji, choć swoje wpisywała ogólnie w ramy stylistyki funkcjonalnej. Dzięki pracom Teresy Skubalanki ten nurt badań zyskał w Polsce na barwności. Autorka stale modyfikowała swoje stanowisko, nie tylko poszukując najbardziej zgrabnych – by tak rzec – formuł definicyjnych, lecz także ustalając coraz bardziej rozległe konteksty pojęciowe i ramy eksplikacyjne. Początkowo traktowała styl jako „objaw jednej z konkretyzacji języka, mianowicie konkretyzacji pragmatycznej, zdeterminowanej wewnątrz i zewnątrz w zależności od typu czynników determinujących”⁴. „Z punktu widzenia opisowego – czytamy w innej pracy – styl [...] to kategoria formy języka [...], jego struktury modalno-pragmatycznej, odznaczającej się splotem wielu funkcji”⁵. Ujmując styl w kontekście pojęcia konkretyzacji, mogła Autorka budować własne propozycje układania odmian językowych (stylowych) polszczyzny (zagadnienia, które – dodajmy – rozpałało swego czasu gorące dyskusje). Sposób ujmowania najważniejszego dla stylistyki pojęcia wiązał się z chęcią wypracowania narzędzia badawczego, które pozwalałoby ogarnąć refleksją zarówno to, co w stylu typowe, jak i zjawiska indywidualne⁶.

Najważniejszym wkładem Uczonej do stylistyki pozostanie jednak, jak się wydaje, koncepcja *akomodacji językowej* i *akomodacji stylistycznej*. Twórczyni zrębów nowej teorii stylistycznej zakłada programowe badanie fenomenów językowych bez ich autonomizowania, co oznacza konieczność uwzględnienia

³ Zob.: M. Wojtak, *Szkic do portretu naukowego Profesor Teresy Skubalanki...*

⁴ T. Skubalanka, *Metodologiczne problemy syntezy stylistyki*. – Tejże, *O stylu poetyckim i innych stylach języka*, Lublin 1995, s. 117.

⁵ T. Skubalanka, *Kategorie stylistyczne*, „Stylistyka” 2007, t. 16, s. 576.

⁶ T. Skubalanka, *O definicjach stylu*. – Tejże, *O stylu poetyckim i innych stylach języka...*, s. 231.

kontekstu kulturowego. Istotnym uzupełnieniem w stosunku do wersji poprzedniej staje się wprowadzenie pojęcia *funkcji wzorcowych* i *funkcji akomodacyjnych*, czyli związanych z konkretną realizacją⁷. Dookreślenie relacji *wzorzec stylistyczny – styl tekstu* odnajdujemy w następującym fragmencie rozważań: „Sądzę, że wzorzec jako zjawisko kultury, zjawisko motywowane historycznie i społecznie, jest strukturą intersubiektywną, niezależną od upodobań jednostkowych nadawców. Nie jest to wszakże jakaś machina produktywna, generująca style w realizacji tekstowej, raczej jest ona przez nadawców akomodowana do potrzeb tekstów, które tworzą”⁸.

Wskazane powyżej koncepcje stały się początkiem nowego ujęcia podstawowych założeń stylistyki, czyli teorii gramatyki stylistycznej, obejmującej reguły, jakie wynikają z akomodacji (przystosowania) systemu językowego do potrzeb stylowych tekstu⁹. Do pojęć porządkujących teorię Uczona zaliczyła: *kategorię, akomodację i styl*. *Styl* przedstawia się na tym etapie biografii naukowej Teresy Skubalanki jako byt o charakterze językowym (choć jego natura jest heterogeniczna). Elementy stylu mają charakter znakowy, a styl funkcjonalny jest rozpatrywany jako swoisty kod. Warto też dodać, że charakterystyka szczegółowa, zawarta we *Wprowadzeniu do gramatyki stylistycznej języka polskiego*, obejmuje stylistyczną akomodację kategorii osoby, czasu, kategorii nieokreśloności, lokalności, atrybutu, kategoriale ukształtowanie tekstów i akomodację struktur gramatycznych.

Przedstawiając stylistyczne koncepcje Teresy Skubalanki, trzeba się na koniec odwołać do rozprawy zatytułowanej *Kategorie stylistyczne*, w której Autorka, wykładając swoje *credo*, reinterpretuje i komentuje na nowo przede wszystkim własne wcześniejsze ustalenia i propozycje, które odnosiły się zarówno do zagadnień fundamentalnych, jak i do problematyki bardziej szczegółowej. Porządkując kluczowe dla stylistyki zagadnienia, Teresa Skubalanka wyodrębnia: po pierwsze – pojęcia matrycowe stylistyki językoznawczej, której podstawowym przedmiotem są style funkcjonalne języka, a więc: *styl, język, funkcja, tekst, struktura*¹⁰, po drugie – pojęcia operacyjne: *selekcja,*

⁷ T. Skubalanka, *Podstawy analizy stylistycznej. Rozważania o metodzie*, Lublin 2001, s. 32.

⁸ *Ibidem*, s. 33.

⁹ Zob.: T. Skubalanka, *Wprowadzenie do gramatyki stylistycznej języka polskiego*, Lublin 1992; teźże, *Postscriptum do „Wprowadzenia do gramatyki stylistycznej języka polskiego”*, „Stylistyka” 1991, t. 6; teźże, *Wprowadzenie do gramatyki stylistycznej języka polskiego*, Lublin 2000.

¹⁰ T. Skubalanka, *Kategorie stylistyczne...*, s. 569.

wybór, oraz po trzecie – pojęcia podrzędne klasyfikujące (*styl potoczny – potoczność*), nadając im status pojęć typologicznych, a więc elastycznych.

W dalszych wywodach pojawiają się uwagi na temat pojęcia *funkcji*, ujmowanych jako czynniki, które powodują krystalizowanie się kategorii stylistycznych. Wydobyć wypada też ważną dla współczesnej stylistyki myśl Autorki o przenikaniu składników stylu nacechowanych kategorialnie przez poszczególne poziomy stratyfikacyjne języka, by – jak stwierdza Uczona – skumulować się w tekście¹¹. Konkludując, Autorka pisze: „Kategorie stylistycznojęzykowe są to klasy pojęć typowych dla stylów funkcjonalnych o granicach rozmytych”¹². Odnoszą się do wybranych jednostek języka obecnych w stylu. Krystalizują się zaś na poziomie tekstu. „Chociaż zazwyczaj mają umocowanie w materiale językowym, niekiedy wyznaczane są przez badaczy bez odniesienia do konkretnej dokumentacji jako kategorie myśli, związane z materiałem w sposób niebezpośredni”¹³. „Wśród wydzielanych kategorii można zauważyć dwie grupy: w skład pierwszej z nich wchodzi główne kategorie stylów funkcjonalnych, takie jak potoczność, artystyczność, naukowość itd. (styl potoczny, artystyczny, naukowy itd.), druga to podkategorie w ramach głównych klas, jak np. spontaniczność, oficjalność, terminologiczność itd. Główne kategorie dysponują bogatą dokumentacją wykładników językowych, kategorie podrzędne nie zawsze taką dokumentację posiadają”¹⁴.

Za najważniejszy rys dokonań Teresy Skubalanki na stylistycznym polu naukowym uznać należy, jak sędzę, uparte wręcz i konsekwentne poszukiwanie własnego miejsca w obrębie panujących w nauce paradygmatów (warto wyeksponować w tym kontekście reinterpretację założeń i pluralizm metod), a zwłaszcza preferowanie metod porównawczych i silny empiryzm, a także porządkowanie zrębów teorii oraz takie modyfikowanie metod opisu stylistycznego, by zyskały interpretacyjny charakter. Cechę wyróżniającą i narzucającą się uważnym czytelnikom dorobku naukowego Uczonej stanowi ponadto ewolucja poglądów i osłabienie stopnia kategoryczności niektórych założeń i konstatacji. Wśród zasług Teresy Skubalanki trzeba też wymienić stworzenie zrębów teorii

¹¹ *Ibidem*, s. 575.

¹² *Ibidem*, s. 605.

¹³ *Ibidem*, s. 605.

¹⁴ *Ibidem*, s. 606.

stylistyki historycznej i przedstawienie historii języka na stylistyczne tory¹⁵, a także wszechstronną, wieloaspektową i subtelną charakterystykę stylu artystycznego w polszczyźnie – jego dziejów, nurtów, osobowości twórczych (Mickiewicz, Słowacki, Norwid) i konkretnych utworów.

Zostawiła Profesor Skubalanka po sobie wspaniałe dziedzictwo, nie tylko w formie bogatego i cennego dorobku naukowego, ale też ukryte w ludziach i przez ludzi rozwijane, prawdziwy pomnik, który tworzą uczniowie i współpracownicy, mający ogromny i niezbywalny dorobek naukowy¹⁶, dydaktyczny oraz organizacyjny.

A przecież promieniowała swą wiedzą nie tylko na grono uczniów w macierzystej uczelni. W całej Polsce są lingwiści, którzy korzystali z Jej dorobku¹⁷.

„Odeszła wybitna osobowość – przykład pięknego łączenia przymiotów ludzkich z profesjonalizmem w nauce, pracy organizacyjnej i wychowawczej, w tym pracy dla innych. Całe swoje naukowe życie poświęciła uczelni i swoim uczniom. Była zawsze z nami i dla nas. Była o nas nieustannie zatroskana i z nas dumna. Uczestniczyła w naszym życiu zawodowym jako niezawodna pomoc, ostoją, autorytet. Dyskusje naukowe przeżywalismy jako ucztę duchową, rozmowy o życiu stawały się drogowskazami. Była i będzie – naszą Profesor – szanowaną, poważaną i cenioną za wiele, ale przede wszystkim za to, że miała dla nas zawsze czas, wskazywała drogę i umiejętnie po niej prowadziła, dbając o rozwój naukowy każdego ze swoich uczniów, ale jednocześnie pozwoliła nam być sobą, iść własną drogą, szukać, czasem znajdować, a czasem błądzić”¹⁸.

Profesor Teresa Skubalanka to postać nietuzinkowa, barwna i sugestywna w swych przekonaniach naukowych, w życiowych wyborach i dokonaniach. Znaczący i wielbicielka poezji – zwłaszcza romantyków, w tym Słowackiego,

¹⁵ Zob.: T. Skubalanka, *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*, Wrocław 1984; teźże, *Historia języka a gramatyka stylistyczna. – O stylu poetyckim i innych stylach języka...* Wagę ustaleń Uczzonej dostrzeżga A. M. Lewicki, pisząc: „Autorka przyjmuje jako aksjomat zróżnicowanie stylistyczne języka w każdym etapie jego rozwoju” (A. M. Lewicki, *op. cit.*, s. 12). Szerzej o miejscu tej koncepcji w założeniach teoretycznych historii języka: M. Wojtak, *Historia języka w dydaktyce uniwersyteckiej. – Język polski jako przedmiot dydaktyki uniwersyteckiej*, red. J. Bartmiński, M. Karwatowska, Lublin 2000, s. 177–190.

¹⁶ Zob.: *Bibliografia dorobku naukowego pracowników Instytutu Filologii Polskiej UMCS. Do roku 2013*, red. B. Maksymiuk-Pacek, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2014.

¹⁷ Zob.: *Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. S. Gajda, Opole 1995.

¹⁸ H. Pelc, M. Wojtak, *op. cit.*, s. 26.

Stylistyka XXVI

mistrzynie stylu, znawczynie literatury i sztuki, kobieta utalentowana, uprawiająca z powodzeniem malarstwo, miłośniczka kwiatów, estetka.

Będzie nam Jej bardzo brakowało, choć nie zniknie z naszej, czyli uczniów i przyjaciół, wdzięcznej pamięci. Jej dorobek naukowy zaś nie tylko pozostanie jako składnik dziejów filologii, lecz także stanie się – w to nie należy wątpić – źródłem inspiracji dla późnych naukowych wnuków.